

Romano džaniben

časopis romistických studií | 22. ročník | 1/2015

Sociální a etnické aspekty motivace romského konvertity k setrvání v konverzi²

Abstract:

Social and ethnic aspects of the motivation of a Romani convertist to remain in his conversion

The following text is based on fieldwork research in a Romani settlement situated in Eastern Slovakia. The study focuses on conversions of Roms to new religious movements, specifically to Jehovah's Witnesses. The author analyses the mechanisms which keep the given convertist loyal to his newly acquired religion. The paper introduces a short debate on the influence of kinship on religious conversions among the Roms, and discusses theories of ethnic stigmatization and social deprivation. The conversion of Milan is regarded mostly from the point of view of its importance for the relationships and interactions within the Romani community. It uncovers a net of actors and their relations contributing to Milan remaining a convertist. Apart from this, the study also interprets the role of a convertist on the background of the attachment to the gadjo world showing its connection with the convertist's prestige among the Roms from his own community.

Key words:

Romani community, religious conversion, prestige, social deprivation, ethnic stigmatization, Jehovah's Witnesses

Úvod

V oblasti vztahu Romů k náboženství se v posledních desetiletích stále více dostávají do popředí studie o konverzích Romů k tzv. novým náboženským hnutím, zejména pak k hnutím charismatickým. Za studie, které ilustrují nárůst badatelského zájmu v této oblasti, lze zmínit nedávno vydaný sborník *Romani Pentecostalism*

1 Bc. Jan Ort je magisterským studentem Semináře romistiky na KSES FF UK v Praze.
Email: honza.ort@gmail.com

2 Na tomto místě bych chtěl za podporu a trpělivé komentáře k textu poděkovat zejména Pavlovi Kubaníkovi. Bez něj by článek těžko vznikl. Značný podíl na výsledné podobě textu měli svými komentáři rovněž recenzenti, dále Štěpán Ripka, Helena Sadílková a Lada Viková. I jim patří můj velký dík.

(Thurfjell – Marsh 2014). Ve slovenském kontextu, do kterého je zasazen i předkládaný text, se pak tématu věnují zejména Tomáš Hrustič a Tatiana Podolinská (Hrustič 2007, 2010a, 2010b; Podolinská 2003, 2009, 2014; Hrustič – Podolinská 2010). Konverze Romů jsou celosvětově výrazným fenoménem, který zdatně proměňuje nejen životy jednotlivých konvertitů, ale i celých romských komunit. Právě sociální změny, které často následují náboženskou konverzi, lze považovat za centrum zájmu uvedených studií.

Předkládaný text by měl být drobným příspěvkem do diskuse nad motivací Romů ke konverzi k tzv. novým náboženským hnutím, konkrétně k Náboženské společnosti svědkové Jehovovi. Detailněji se budu věnovat především mechanismům, které udržují v konverzi konkrétního romského konvertitu – Milana³. Nebudu tak sledovat momenty, které byly samotnými spouštěcími mechanismy konverze. Jinak řečeno, nebudu hledat v Milanově životním příběhu krizový bod, který by ho vedl k zásadnější životní změně (srov. Hrustič 2007: 196–197), jakou nepochybně konverze ke svědkům Jehovovým je, naproti tomu budu vycházet ze současné situace (kterou jsem měl možnost – ač omezeně – poznat), kdy Milan cestu konverze nastoupil a s rolí konvertity operuje v každodenních interakcích se svým okolím. V centru mého zájmu tedy bude stát význam Milanovy konverze a zacházení s ní v rámci vlastní romské komunity. Pokusím se tak ukázat, že role konvertity, v daném případě provázaná s gádžovským světem, může hrát výraznou úlohu v posílení emicky vnímané prestiže. Vzhledem k výrazně úzkému zaměření zkoumaného vzorku si text nenárokuje možnost širšího zobecnění, měl by spíše sloužit jako námět k rozšíření aspektů, které je možné na samotných konverzích sledovat.⁴

1 Terminologie

V textu budu operovat s některými termíny, které si žádají určité vymezení či vysvětlení. Konverzi (k tomu konvertita, konvertovat) chápu v širším významu jako jakoukoliv náboženskou změnu, do které Rambo (1993; podle Paloutzian a kol. 1999: 1052–1053) ve své typologii zahrnul změnu náboženské tradice (*tradition transition*); změnu v rámci jedné náboženské tradice (*institutional transition*); zesílení náboženské aktivity v rámci stejné denominace (*intensification*) a konečně konverzi k novému náboženskému hnutí (*affiliation*). V předkládaném textu je konverze rovněž pojímána jako dynamický proces, nikoliv jako konkrétní událost (tamtéž: 1053). V případě Milana tak budu mluvit o konverzi, přestože jeho přestoupení

3 V textu budu pro jeho označení používat smyšlené jméno.

4 Objektem výzkumu i tématem pak text navazuje na bakalářskou práci *Působení Svědků Jehovových ve vybrané romské osadě: případová studie* obhájenou v roce 2014 na FF UK, Seminárii romistiky (Ort 2014). Ta je věnovaná „konfesioním promluvám“ stejného respondenta v kontextu vlastní romské komunity.

k jinému náboženskému hnutí nebylo stvrzeno oficiálním rituálem – událostí křtu.

Termín nové náboženské hnutí užívám jako označení pro hnutí, která jsou alternativou majoritním církvím pro „duchovní hledače“ (Vojtíšek 2006:10)⁵. Budu se též držet užívání zavedených pojmů letniční hnutí/církve (pro samostatné nové církve; v literatuře též *pentekostální*, *turíčne*) a charismatická hnutí/církve (termín zahrnuje vedle letničních církví i charismatické proudy v rámci církví majoritních; srov. Anderson 2004:144; Hrustič 2007: 89–91).

Pokud v textu mluvím o náboženské aktivitě, mám na mysli zejména míru deklarování víry jednotlivými aktéry a míru účasti na náboženských setkáních daných denominací.

V textu operuji i s některými emickými pojmy užívanými členy romské komunity samotné. Vedle termínu Nerom (*neromský*), který užívám jako hodnotově nezátížené označení při charakteristice obce, církve apod., tak užívám v textu rovněž termín gádžo (*gádžovský*). Pro užití emického termínu jsem se rozhodl v místech, kde má jako nositel určitých atributů a hodnot význam pro vlastní argumentaci. Shrnu-li, gádžo je ve zkoumané lokalitě (jistě i v lokalitách jiných) vnímán jako nositel moci, původce útlaku Romů a z něj vyplývajících nedůstojných životních podmínek. Pro srovnání cituji Hübschmannovou, která v textu k hodnotám Romů uvádí:

„Solidarita se projevovala v závazné vzájemné ochraně proti ‚cizí (gádžovské) moci‘. *Rom Romeha – gadžo gadžeha* (Rom s Romem, gádžo s gádžem) je úsloví, které jsem slyšela snad ve všech subetnických romských skupinách, s nimiž jsem se setkala. Vyjadřuje základní ideovou dichotomii, která se vždy v nějaké míře a nějakým způsobem projevuje v realitě. Čím větší společenská izolace Romů, tím více platil systém odlišného chování vůči *amare* ‚svým‘, tj. Romům, a vůči *ne-svým*‘, tj. (většinou) *gádžům*‘. [...], *te predžal gadžeske pre godi*“ napálit, oklamat gádže bylo hodnoceno jako drobné vítězství nad *ne-svým*‘.“ (Hübschmannová 1999: 32; kurziva původní).

Přesto je gádžovský svět vnímán jako lákavý a prestižní, což je podporováno tím, že je z romských pozic těžko dosažitelný. Gádžové jsou ti, kteří mají moc a vzdělání, vědí, jak žít. Více mladých lidí ve zkoumané lokalitě se mi svěřilo s touhou odstěhovat se časem z osady mezi gádže (srov. Skupnik 2007; Hübschmannová 1999: 3–7).

Pro charakteristiku příbuzenské organizace Romů dále využiji emický termín *fajta*. Ten chápu ve významu širšího rodového uskupení. Opět s Hübschmannovou:

„Romská *famelija* je příbuzenská pospolitost v rozsahu tří až pěti generací se všemi přivdanými a přiženěnými. *Famelija* byla základní komunitní jednotkou, s níž

5 Jako takové hnutí je shodně s charismatickými církvemi chápána i Náboženská společnost svědkové Jehovovi.

se identifikoval každý jednotlivec. Zatímco *famelija*, se rozprostírá do šířky⁶ – má rozměr na prvním místě horizontální – další ústřední příbuzenský pojem *fajta* (rod) zdůrazňuje vertikální linii: *fajta pal o dad*, nebo *fajta pal e daj*: rod po otci, rod po matce.“ (Hübschmannová 1999: 42; kurziva původní).

2 Charismatická hnutí a svědkové Jehovovi

Autoři, kteří se zabývají konverzí Romů k novým náboženským hnutím, povětšinou vycházejí ze svých výzkumů mezi konvertity k charismatickým církvím. Uvedl jsem, že k novým náboženským hnutím bývá řazena i Náboženská společnost svědkové Jehovovi (ke svědkům Jehovovým ve slovenském kontextu viz Hrustič 2007). Vzhledem k tomu, že předkládaný text je zasazen právě do kontextu konverze k tomuto náboženskému hnutí, pokládám za nutné alespoň základně nastínit, v čem se hnutí od charismatických církví odlišuje (pomineme-li rozdíly věroučné).

Charismatická hnutí a Náboženská společnost svědkové Jehovovi se shodně řadí, z hlediska majoritního obyvatelstva, ke stigmatizovaným náboženským hnutím (Podolinská 2009: 208). Konverze k oběma hnutím bývá zároveň shodně doprovázena sociální změnou, k níž patří zavržení života před konverzí (např. Podolinská – Hrustič 2010). Pro obě hnutí je společný trans-sociální diskurz, který skrze společnou náboženskou identitu potírá (minimálně deklarativně) sociální rozdíly. Vedle toho je u svědků Jehovových přítomný trans-etnický diskurs, kdy sbory svědků Jehovových nejsou zakládány na etnickém základě a etnické rozdíly jsou rovněž (opět minimálně deklarativně) potírány (podrobněji Hrustič 2010b). Podobně lze trans-etnický diskurs sledovat i u charismatických hnutí, ale nikoliv u všech sborů. Existuje mnoho charismatických „romských“ sborů s romským pastorem, kde naopak etnicita hraje svou důležitou úlohu.⁶ K zásadnímu rozdílu pak patří samotná vnitřní struktura obou hnutí. Oproti přísné homogenitě učení a hierarchizaci u svědků Jehovových (Hrustič 2007: 56–62) je možné řadit charismatická hnutí „v tomto směru k najliberálnějšímu a ich vnútorná štruktúra je skôr voľným zväzkom kooperujúcich, ale samostatných zborov s vysokým stupňom voľnosti“ (Podolinská 2009: 195) a stejnou volnost a možnost individuálního přístupu k víře lze přisoudit i jednotlivým věřícím (tamtéž; viz též Anderson 2004: 206).

3 Konverze Romů k novým náboženským hnutím

Motivace Romů ke konverzi k novým náboženským hnutím se v literatuře často vysvětluje modelem překrývání stigmatizované etnické identity nově nabytou

⁶ To je případ i letniční církve *Khangeri Romani*, ke které se hlásí někteří Romové ze zkoumané lokality. Tedy z lokality, do níž je zasazen i sledovaný příběh konvertity Milana.

identitou náboženskou (např. Kováč, Mann 2003:12). V této souvislosti je zdůrazňován zmíněný trans-etnický a trans-sociální aspekt charismatických hnutí, respektive svědků Jehovových (Podolinská 2009, Hrustič 2010b) – v rámci nových náboženských hnutí se smývají etnické a sociální rozdíly a do popředí se dostává společná náboženská sebeidentifikace. Podolinská však zároveň upozorňuje na nebezpečí omezení pohledu na motivace Romů ke konverzi na pouhé pragmatické vyrovnání etnické stigmatizace a sociální deprivace. V souvislosti s konverzemi upozorňuje (v kontrastu k tradiční a majoritní katolické zbožnosti) na podobnosti zbožnosti romské a té, kterou nabízí (resp. vyžadují) charismatická hnutí (Podolinská 2014). Vedle toho Tomáš Hrustič na základě sledování konverzí u Romů na východním Zemplíně zmiňovanou tezi o nahrazování identit rozpracovává. Tvrdí, že (1) pravděpodobnost konverze Romů stoupá s poklesem sociální kontroly v komunitě, (2) že větší potenciál konvertovat mají Romové žijící v integrovaném prostředí, kteří tak mají větší potřebu výše uvedeného nahrazování identit. V konverzích Romů je pak (3) důležitý faktor příbuzenství, kdy konverze probíhají výhradně v rodinných liniích a (4) spouštěcím mechanismem konverze se ve zkoumané oblasti ukazuje krizová životní situace (Hrustič 2007: 196–197).

Hrustičovy závěry se týkají samotného aktu konverze, sám jsem však v úvodu textu uvedl, že na příkladu konvertity Milana bych chtěl sledovat spíše mechanismy, které Milana v konverzi udržují. Motivace konvertovat a motivace v konverzi setrvat se samozřejmě mohou a pravděpodobně i budou do jisté míry překrývat. Speciálně u svědků Jehovových se ale jedná o dvě rozdílné fáze a pro konvertity bývá těžké obě naplnit. Hrustičovy závěry tak budou fungovat v následujícím textu jako odrazový můstek ke specifickému rozšíření pohledu na konverze u Romů. Současně budu u Milana sledovat pouze sociální a etnické aspekty konverze. Stranou tak ponechám i specifické aspekty konverzí zmíněné Podolinskou (2013, viz výše) upozorňující na možnosti porovnání romské zbožnosti s typem zbožnosti, který nabízejí jednotlivá náboženská hnutí, zde Náboženská společnost svědkové Jehovovi.

4 Charakteristika zkoumané lokality

Opakovaný terénní výzkum byl prováděn v letech 2012–2013 v celkové délce pěti týdnů (pět výzkumných pobytů) v romské osadě v obci Tarca⁷. Obec Tarca leží na východním Slovensku, v prešovském kraji, v okrese Sabinov. Čítá zhruba 1500 obyvatel, z toho asi 300 Romů. V případě romské osady se jedná o prostоровě i sociálně segregovanou lokalitu, vztahy mezi Romy a majoritním obyvatelstvem se však dají označit za poklidné, bez větších konfliktů. Stejně jako se osada

⁷ V textu je uvedené smyšlené jméno obce.

v Tarce dělí na dvě viditelně oddělené části, žijí zde také dvě základní *fajty*. Rozdělení *fajt* přibližně kopíruje i rozdělení do dvou částí osady. Pro potřeby textu je důležité zmínit se o multikonfesním charakteru lokality. Většina Romů z Tarci se hlásí k římskokatolické církvi. Pro tuto většinu však platí nižší míra náboženské aktivity ve srovnání s tarckými konvertity k novým náboženským hnutím. Stojí za zmínku, že místní římskokatolický kněz není ve vztahu k Romům pasivní, romskou osadu se snaží navštěvovat⁸ a mezi Romy se těší úctě a respektu. S respektem se o něm vyjadřuje dokonce i Milan, ačkoliv v souladu s učením svědků Jehovových odmítá institut placeného duchovního. Zmíněnými náboženskými hnutími, která působí v lokalitě, jsou letniční církev *Khangeri Romani*⁹ a Náboženská společnost svědkové Jehovovi. *Khangeri Romani* působí v Tarce několik málo let¹⁰, stabilně aktivních Romů směrem k této církvi je v Tarce poměrně málo (odhadem dvě desítky), širší základna je poměrně nestálá. Vedle toho propojení svědků Jehovových a romské komunity v Tarce sahá do začátku devadesátých let, kdy s nimi navázala kontakt právě Milanova rodina. Od té doby je náboženská aktivita tarckých Romů směrem ke svědkům Jehovovým kolísavá a týká se spíše jednotlivců, potažmo jejich rodin. Historie působení tohoto hnutí v tarcké osadě v podstatě kopíruje příběh mého respondenta Milana (viz níže).

Nutno podotknout, že multikonfesní charakter zkoumané lokality jsem dotvářel rovněž já jakožto výzkumník. V osadě jsem strávil celkem pět týdnů, žil jsem přímo v Milanově rodině, pozoroval jsem život a interakce v rámci osady, nahrával rozhovory. V rámci pobytu v osadě jsem ale vystupoval nejen jako výzkumník, ale rovněž jako věřící křesťan, člen protestantské církve (Českokatolická církev evangelická) a syn evangelického faráře. V tomto ohledu jsem byl aktivní součástí diskusí s náboženskou tematikou a dalších interakcí už jen samotnou deklarací svého vyznání a zázemí. Pro úplnost lze doplnit, že věrouka mé domovské církve jde v mnohém proti věrouce svědků Jehovových a nakonec i církve *Khangeri Romani* a církve římskokatolické.

5 Respondent Milan

Milan je přibližně čtyřicetiletý muž, který žije v Tarce ve zděném stavení. Po narození byl pokřtěn v římskokatolické církvi, ale do kostela nikdy nechodil a svoji víru podle svých slov intenzivně nevnímal. Milan vzpomíná, že sám například

8 Návštěvy nejsou nijak časté, podle slov kněze samotného se jedná o dvě až tři návštěvy ročně, zpravidla u příležitosti Vánoc nebo tříkrálového koledování.

9 Název církve přepisuji tak, jak jej církev sama uvádí na svých internetových stránkách <http://www.khangeri-romani.eu/>. To s vědomím, že tento přepis neodpovídá pravidlům romského pravopisu, podle kterých by zápis vypadal *Khangeri romaňi*, příp. *Romaňi khangeri*.

10 Hrustičová datuje samotný vznik církve do roku 2012 (Hrustičová 2013: 15).

do doby, kdy u něj došlo k zásadní změně, ani nikdy neviděl bibli. Ke svědkům Jehovovým ho přivedl bratranec z Čech, který byl na návštěvě v Tarce počátkem devadesátých let. Bratranec pozval k sobě domů hodně lidí z rodiny i z celé osady a pozval zároveň zástupce nejbližšího sboru svědků Jehovových, aby s nimi vedli rozhovor. Všem se to líbilo, Romové se vyptávali a starší sboru jim odpovídali. Nakonec se jich starší zeptali, jestli se chtějí dozvědět o Bohu něco více. V této souvislosti hovoří Milan o změně, která v jeho životě nastala. Učení svědků Jehovových na něj zapůsobilo, začal pravidelně studovat bibli, pod vlivem učení se oženil se svou partnerkou, se kterou se chtěli nechat i pokřtít. Po třech letech ale začaly problémy, které vedly k přerušení kontaktu se svědky Jehovovými na více než deset let. Další zlom přišel v době, kdy Milan v roce 2007 odešel se svou rodinou za sestrou do Anglie. Tam konvertoval znovu.

„Slyšel jsem, jak tam přišli, zaklepali na dveře mé sestry v Anglii. Svědkové Jehovovi, že prý mluví o Bohu. A já jsem věděl, co jsou zač. Tehdy, pamatuju si to jako dneska, zašívval jsem si kalhoty. Jak jsem je uslyšel, všeho jsem hned nechal a běžel jsem. Ona, moje sestra, je v domě nechtěla. Říkám jí: ‚Co jsi to udělala?‘ A ona odpověděla: ‚Co?‘ Tak říkám: ‚Tak ty nevíš, takhle chodí Boží poslové a Bůh to tak chce. Co to děláš? Ty jsi vyháněla z domu samotného Boha, ale to jsi udělala chybu.‘ Tak jsem běžel za nimi. Potom jsem přesvědčil sestru, říkám, jestli k ní můžou chodit. No já jsem chodil první, potom se připojila i sestra, bratr, švagr.“¹¹

V Anglii byl Milan s rodinou dva roky, po návratu navázal kontakt se svědky Jehovovými i na Slovensku. On ani nikdo další z rodiny doposud u svědků Jehovových nebyl pokřtěn. Svědkové Jehovovi zároveň nevnímají jako platný katolický křest. Milan o křest zatím nepožádal, takže není ani „nepokřtěným zvěstovatelem“¹². Sám říká, že nyní je na cestě ke křtu, ale že se musí ještě hodně učit.

V době mého výzkumu byl Milan vedle své ženy a svých dětí jediný stabilní konvertita ke svědkům Jehovovým žijící v tarcké osadě. Kromě něj však konvertovali i jeho sourozenci, kteří již několik let žijí v Anglii. Milan má v rámci osady výsadní postavení. Obecním úřadem v Tarce je pověřen správou hygienického centra, které stojí v horní části osady a pro Romy z této části zároveň centrum funguje jako zdroj pitné vody. Romové z obou částí pak chodí do hygienického centra prát prádlo. Milan jako jediný má od něj klíče, otvírá jej v pravidelnou

11 Nahrávka 2013-03-28-01; v originále (překlad autor): *Šundžom, avle odoj, klopkinde pro vudar la pheňake andre Anglija. Svedkove Jehovovi, boj vakeren pal o Del. A me džanavas, že s' oda. Akor, pametinať sar te adadžives, zasivavas e cholov. Sar šundžom, sa mindžar odčhidžom. A denašav. Oj, e phen, len na kamelas andro kher, phenav lake: „So kerdžal?“ A joj odphenel: „So?“ Ta phenav: „Ta tu na džanes, oda le Devleskre manuša phiren a o Del kavka kamel, tu so keres? Tu priamo Devles čhivebas andal o kher, ale na mišto kerdžal.“ Avka denašlom pal lende. Palis presvečindžom la pheňa, phenav, či šaj phiren ke late. No ale me phiravas peršo, palis imar pes pripojindža e phen, o phral, o šougoris.*

12 *Nepokřtěný zvěstovatel* je označení pro konvertitu (ke svědkům Jehovovým), který ještě nebyl pokřtěn, ale již o křest požádal, a je tak oprávněn vykonávat zvěstovatelskou činnost (Hrustič 2007: 79).

dobu, zároveň kontroluje, kdo si nabral kolik litrů vody a kdo vypral kolik praček. Není to poprvé, co má Milan mezi Romy v Tarce výsadní funkci. Podle svých vlastních slov byl před lety zvolen jako „vajda“¹³. V této funkci údajně skončil díky nástupu terénní pracovníce, zároveň však zdůrazňuje, že dnes by již takovou funkci nepřijal, protože se jedná „o politickou činnost“. Ta je pro svědky Jehovovy v rozporu s vlastním učením (Scotland 2006: 41). Milan má respektovanou pozici i v rámci rodiny. Po smrti rodičů – jednoznačných autorit, má, ač není nejstarší, mezi dvanácti sourozenci důležité slovo.

5.1 Milan konvertita

5.1.1 Faktor příbuzenství

Jak již bylo uvedeno výše v textu, jeden ze závěrů výzkumu Hrustiče (2007: 190–197) je, že konverze probíhají výhradně v příbuzenských liniích. Milan skrze příbuzné k svědkům Jehovovým sám konvertoval. Kromě toho to byl on, kdo spustil druhou vlnu konverzí tarckých Romů k tomuto hnutí. Romové, kteří ho v konverzi následovali, byli také jeho příbuzní – několik sourozenců (nyní žijících v Anglii), Milanova žena a vlastní děti. V Tarce v současnosti žijí ještě dva Romové, kteří začali, velmi čerstvě a s pochybami, přijímat učení svědků Jehovových – Milanův mladší bratr a Milanův vzdálený bratranec. Vzhledem k charakteru příbuzenství v Tarce by ale bylo zjednodušující označit na základě tohoto vzorku příbuzenství jako důležitý faktor konverze. Tarca je příbuzensky velmi homogenní osada a je vysoce pravděpodobné, že každý další konvertita z Tarci bude zároveň příbuzný. Příbuzenská provázanost všech konvertitů tak není nijak překvapivá. Současně nemůžeme ze hry vyřadit všechny ostatní příbuzné „nekonvertity“. Někteří Milanovi sourozenci sice konvertovali, ale větší počet dalších nekonvertoval. Abychom mohli určit, zda je příbuzenství samotné opravdu faktorem, který má na konverze vliv, musíme v analýze konverzí vyvrátit či potvrdit faktory další. Zmiňovaný bratranec sice konvertoval na základě rozhovoru se svým příbuzným Milanem, tento klíčový rozhovor se podle něj však odehrál v rámci vykonávání prací při místním obecním úřadě – tedy v rámci pracovního kolektivu. Stejně tak sourozenci, kteří na popud Milana konvertovali ještě v Anglii, byli v tu dobu zároveň jediní Romové z Tarci, kteří s Milanem v Anglii byli. Zdá se tedy, že příbuzenství není výhradním faktorem konverzí Romů v Tarce. Podrobnější analýzu úlohy příbuzenství v konverzích by si dle mého zasloužila i Hrustičova teze.

13 Nechám stranou problematiku užívání termínu *vajda* (které použil Milan sám) a jeho významu, nicméně podle Milanovy výpovědi se zdá, že byl mezi Romy zvolen pro spolupráci s úřadem na zlepšení situace Romů v Tarce a několika okolních osadách.

V rámci tohoto textu mě ale na příbuzenství zajímá jiná věc. Konkrétně role příbuzenství v souboru Milanových motivací k setrvání u svědků Jehovových. Milan zabraňuje konfliktu dvou autorit, když o svých nedávno zesnulých rodičích – nesporných autoritách rodinných – tvrdí, že ještě před smrtí začali rovněž přijímat učení svědků Jehovových. Zároveň jakoby ve své výpovědi omlouval, proč jejich učení nepřijali již dříve.

„Vyrosl jsem jako katolík. Moji rodiče byli takhle vychováni zase svými rodiči. Oni neměli ještě dostatek informací o tom, že je Bible, že existuje všemohoucí Bůh Jehova.“¹⁴

Tarcký římskokatolický kněz však popírá, že Milanovi rodiče učení svědků Jehovových přijali, respektive tvrdí, že z jeho rozhovorů s nimi těsně před smrtí nic takového nevyplynulo. Nepokládám za zcela relevantní pátrat po pravdě o náboženské sebeidentifikaci Milanových rodičů a snažit se ji ověřovat u dalších aktérů situace v době, kdy jsou oba několik let po smrti. Důležitý je samotný fakt, že Milan víru svých rodičů zdůrazňuje. Ukazuje to, že Milan takovouto – byť subjektivně vyargumentovanou – podporu svých rodičů potřebuje.

5.1.2 Milan hlava rodiny

Milan však sám také funguje jako autorita v rámci vlastní nukleární rodiny. Vliv této příbuzenské autority se zde zdá jako nesporný. Po Milanově druhé konverzi (pro připomenutí – druhá Milanova konverze proběhla deset let po té první, v době jeho dvouletého pobytu v Anglii) jako by automaticky konvertovala jeho žena i všechny jeho děti. Respektive mladší děti jsou vedeny rodiči k účasti na náboženských setkáních, starší děti (ve věku 15 a výš) nejsou nijak výrazně nábožensky aktivní, ale v rozhovorech se mnou se se svědky Jehovovými sebeidentifikují. Tito nejbližší příbuzní mohou hrát významnou roli v rámci mechanismů sociální kontroly, které na Milana působí. Je na něj, jakožto rodinnou autoritu, která rodinnou konverzi iniciovala, vyvíjen nepřímý tlak na setrvání v konverzi. Tlak v rámci nukleární rodiny funguje jistě i druhým směrem. Milan je zde hlavní autoritou a současně určující osobou při konverzi (případně „odpadnutí“ od víry) celé rodiny. Svoje děti ve víře vychovává a vyvíjí tak na ně tlak, aby ve víře vyrostly. Vlastní postavení v rodině Milan sám opakovaně pojmenovává:

„Hlava rodiny je chlap. A chlapa je hlava rodiny Ježíš Kristus. Lebo hlava rodiny ženy je muž a hlava muže je Ježíš Kristus. A hlava Ježíša Krista je všemuhúci Boh. Takže postavení je jedno, druhé a trece. A najväčší je štvarte.“¹⁵

14 Nahrávka 2012-09-10-01; v originále (překlad autor): *Me barilom avri sar katolikos, miri daj, miro dad has avoka poučimen peskere rodičendar. Na has lenge mek aňi dostatek informací o tym, že biblia, že existuje všemohúci Boh Jehova.*

15 Nahrávka 2012-09-09-01

„Každý, kdo jsme se narodili, máme otce. Můžu říct, že je dítě větší než otec? Ne. Protože otec je hlava rodiny. Takže i my. Musíme to vzít tak, že pro nás je hlava rodiny Ježíš a po Ježíšovi je hlava rodiny, někdo ho stvořil, tak to musí být jeho otec. Pravý Bůh, Jehova.“¹⁶

Domnívám se však, že právě svým aktivním vystupováním v tomto kontextu, svými výpověďmi o víře a o správnosti učení svědků Jehovových v rámci (nejen) nukleární rodiny, vytváří Milan tlak sám na sebe. Nechám stranou spekulace o tom, jakou reakci by v Milanově rodině vyvolalo jeho odpadnutí od víry. Sám se však staví do role, ve které jako konvertita – hlava rodiny – nesmí selhat. Podobný tlak může fungovat i ze strany sourozenců-konvertitů žijících v Anglii, ačkoliv jsem výše zpochybnil jednoznačný vliv příbuzenství na jejich konverzi. Milan se svými „anglickými“ sourozenci pravidelně telefonuje, společně sdílejí zážitky ze svých sborů a nové poznatky o učení svědků Jehovových.

5.1.3 Milan v osadě

Rodinnými příslušníky a popisem vztahů v rodině by ale výčet aktérů a vztahů v rámci sítě, která ovlivňuje Milanovo setrvání v konverzi, neměl končit. Milan je v rámci osady v pravidelné interakci s konvertity k letniční církvi *Khangeri Romani*, tedy s druhou skupinou nábožensky aktivních Romů v Tarce. Časté diskuse se zastupci odlišného vyznání o správnosti nastoupené cesty víry mu zabráňují v tom, aby z té své jednoduše ustoupil. V tomto bodě je důležité, že sám Milan je v uvedených diskusích aktivní a do jisté míry si zakládá na tom, že se v nich umí pohybovat. V téhle pozici, podpořené vysokým postavením v rámci komunity, by si Milan nemohl jen tak dovolit veřejně přiznat, že učení svědků Jehovových je mylné, případně že není schopen dostát apelu na dodržování zásad učení v každodenním životě. Takový tlak spoluvytváří samozřejmě také další, nábožensky neaktivní obyvatelé osady. Spoluvytvářel jsem ho ale také já jako výzkumník, po dobu svojí přítomnosti v osadě. Milan přede mnou od prvního dne o své víře a učení svědků Jehovových vyprávěl a zároveň věděl, že se téma postupem času dostalo do centra mého zájmu.

Shrnu-li výše napsané, vyprávěním o víře, ať už v interakci se mnou nebo s rodinnými příslušníky a obyvateli osady, nejen že Milan samotný akt konverze vytváří¹⁷, ale zároveň tak i buduje živou síť aktérů a vztahů, která ho v konverzi udržuje. Štěpán Ripka uvádí:

16 Nahrávka 2012-02-08-09; v originále (překlad autor): *Sakones, so uřilam, hin amen dad. Šaj phenav o čhavo hino bareder sar o dad? Na. Bo o dad hino hlava rodziny. Takže he amen. Mušinas te lel avka, že pre amende hin hlava rodziny o Ježiš a pal o Ježiš hin hlava rodziny, vareko les kerdžas, ta mušinel te avel leskro dad. Pravo Del, o Jehova.*

17 Ke konverzním narativům a jejich funkcím – jako právě dotváření konverze samotné – viz např. Ripka (2013).

„Někteří lidé¹⁸ svá svědectví¹⁹ vyprávěli tak často, že jsem nabyl dojmu, že se svědčením v konverzi utvrzují. Nejvíce totiž svědčili lidé, kteří konvertovali nedávno a jejichž nová identita byla ještě velmi křehká.“ (Ripka 2013: 160).

V závěru svého textu pak shrnuje, že „[s]vědectví [...] [f]unguje jako důkaz o konverzi, která je jinak niterná, pro bezprostřední okolí svědčícího, ale také pro různé publikum.“ (tamtéž: 170). Role konvertity, kterou Milan přijal, je pro tarckou komunitu utvářena především tím, jak o ní on sám mluví. Zároveň s tím vytváří soubor očekávání, která jsou na něj jako nositele této role kladena. Vliv sítě aktérů a vztahů na setrvání Milana v konverzi je podpořen předním postavením Milana v rámci (navíc relativně malé) komunity.

5.1.4 Milan jako lídr komunity

Zastavím se nyní právě u Milanovy role v rámci romské komunity i celé vesnice. Vedle dalších rolí, které zastává v rámci komunity, rodiny, se Milan dostával do rolí, pro které je společný kontakt s gádžovským světem. Milan spolupracoval s gádžovskými úřady²⁰ na práci s romskými komunitami v okolí, místním gádžovským úřadem byl dosazen jako správce hygienického centra v osadě a dodnes je zván na zasedání zastupitelstva jako jeden ze dvou členů tzv. romské komise.²¹ Do této skupiny Milanových rolí lze zařadit i roli hostitele, respondent a informátora gádžovského výzkumníka, tedy mě. Troufám si tvrdit, že samotný fakt, že se mým informátorem i respondentem stal právě on, nelze vnímat jako čistě náhodný.²² Zapadá totiž do Milanova intenzivnějšího kontaktu s gádžovským okolím, kterému jde on sám naproti.

Mezi tyto role, a to je pro sledovanou situaci důležité, lze zařadit také roli konvertity ke svědkům Jehovovým. Na rozdíl od čistě romské církve *Khangeri Romani* je sabionovský sbor svědků Jehovových etnicky smíšený.²³ Milan není nijak pravidelným účastníkem sborového dění, v Tarce ho (a jeho rodinu) však navštěvuje starší sboru (gádžo) za účelem pravidelného biblického studia. Zároveň při této příležitosti

18 Ripka píše o romských konvertitech v Mexiku. Jedná se o příklad konvertitů k letniční „církvi.“

19 Svědectví zde lze chápat jako ustálenější formu promluvy o vlastní konverzi.

20 V tomto případě gádžovský zejména ve smyslu instituce zřízené gádži.

21 O členství v romské komisi jsem se nedozvěděl od Milana samotného, ale ze zápisů zasedání zastupitelstva. Lze je vnímat jako politickou funkci, což jde proti učení svědků Jehovových. Milan sám svoji předchozí funkci „vajdy“ označil jako politickou a její političnost uvádí současně jako jeden z důvodů, proč jí zanechal (tím druhým je zaměstnání terénní sociální pracovnice, která lokální pozici „vajdy“ nahradila).

22 Do jisté míry však ano. K Milanovi jsem se v počátku výzkumu nedostal na doporučení jiné osoby, ale byl to první člověk, kterého jsem při své první návštěvě osady potkal. Automaticky se mě však ujal a ani náznakem mě neposílal k nikomu jinému.

23 Stejně tak jako ostatní sbory svědků Jehovových na Slovensku. Respektive transetnický diskurs, vzhledem k homogenitě učení svědků Jehovových, je vlastní sborům po celém světě (Hrustič 2010b: 34).

Milanovi vozí objednané drobné pochutiny, které Milan dále prodává lidem v osadě. Ač Milan v Tarce nemá oficiální náboženskou funkci (tak jako např. diakon letniční církve *Khangeri Romani*) a z hlediska svědků Jehovových není ani „nepokřtěným zvěstovatelem“, lze ho považovat za neoficiálního náboženského lídra v rámci tarcké komunity.

V daném případě proto má konverze svůj význam jako další z rolí s atributem kontaktu na gádžovský svět. Slouží tak jako nástroj pro potvrzení emicky vnímaného prestižního postavení v komunitě.

5.2 Konvertité – lepší Romové

Konvertitům, zvláště pak náboženským lídrům, bývá v rámci romských komunit prisuzována vyšší prestiž. U romských pastorů ji sleduje i Slavková, která uvádí, že jejich prestiž je podmíněna charismatickou osobností a podpořena rodinným zázemím. (Slavková 2014: 64–69). Podobně i Gay Y Blasco (2007: 169), která srovnává pastory romské letniční církve v Jaraně s „respektovanými muži“ komunity:

„[P]astorové díky svému postavení nejvyšší autority a renomé v rámci komunity začínají stále více konkurovat ‚respektovaným mužům‘. Nejznámější pastory (...) se často přivolávají, aby působili jako prostředníci v závažných sporech, buď sami nebo společně s jedním či více ‚respektovanými muži‘. Dochází k tomu i přesto, že tito muži jsou obvykle výrazně mladší než tradiční prostředníci a že jejich znalosti zákonů Gitanos a jejich zkušenosti se zvládáním rozlícených stran konfliktu jsou často omezené.“²⁴

Prestiž se ale týká i běžných konvertitů, kteří jsou vnímáni jako „lepší Romové“. Gay Y Blasco opět popisuje, jak „matky-nekonvertitky posílají své dcery na bohoslužby, protože doufají, že tam upoutají pozornost některého z mladých *aleluyas*.“ (tamtéž: 169). Konvertité tedy vystupují jako morálnější Romové, kteří dokázali zavrhnout starý život.

Stejně tak Milan kalkuluje s tím, že se on jako konvertita – oproti jiným v Tarce – drží na cestě k morálnějšímu životu. V tomto duchu vstupuje i do rozhovoru s Vasilém, obyvatelem tarcké osady, kterého jsme společně navštívili. Vasil' v minulosti rovněž krátce docházel ke svědkům Jehovovým, nedokázal se však vzdát alkoholu, a tak brzy kontakt přerušil.

Vy jste také chodil ke svědkům Jehovovým.

V: No. Moje víra už ale vyhasla.

Už jste přestal...

V: No, ne že bych přestal, ale... piju.

Tak oni Vám řekli, že už nesmíte...

V: Ne, nic mi neřekli.

M: Styděl by se, víš, porušuje to, co oni hlásají. Oni říkají, když piješ... my si také vypijeme, jedno, dvě, tři, čtyři. Ale tak, abys nebyl úplně opilý a ne každý den, víš? Včera jsem pil, dneska budu pít zase? A dennodenně, to už je alkohol, ne? Alkoholictvo.

A pak si člověk řekne sám od sebe, že k nim nemůže chodit?

M: Musí se sebou něco dělat, bojovat s tím, aby pomalu přestal. Jako třeba s kouřením. Mně už tohle neříká nic, rozumíš? Některé věci jsem ihned odhodil. Změnil jsem v životě hodně věcí. No a někomu to půjde pomalu, někomu to jde naráz. Bůh ti dává hranici, na čas. Když ten čas nevyužíváš, tak tam potom chodíš zbytečně. On chodil, chodil, udělá něco a žádný výsledek. No a ty musíš mít, i třeba ve škole. Máš zkoušky, ne? Jestli děláš pokroky, nebo ne. A když děláš pokroky, tak tě vezmou? Jo. Když chce jít dál, tak musí dělat pokroky. A když tě to nebaví, tak tu školu přerušíš, ne? To je stejné. Bůh neřekl, že jenom dneska, a zítra už nemusíš. On řekl každý den, stále to číňte.

A svědkové Jehovovi už se pak neptají, proč nechodíte?

V: Ne... no, piju, víš, a mám víc hříchů.²⁵

Při mém pokusu o rozhovor s ne příliš sdílným Vasilem Milan přebírá iniciativu a vysvětluje důvody, proč Vasil' na své cestě nevytrval. Podle Milana je potřeba na sobě každý den pracovat, dělat pokroky, postupně se vzdávat věcí, které jdou proti učení svědků Jehovových. Vasil' to nezvládl. Milan ale neopomene zdůraznit, že on sám už mnoho věcí ve svém životě změnil, on se s tím dokázal poprat. Průběh rozhovoru pak zapadá do jeho širšího kontextu – Milan přišel k Vasil'ovi na návštěvu jako průvodce gádžovského výzkumníka, aby následně přebíral iniciativu rozhovoru a demonstroval svůj konverzní úspěch. I kdyby ostatním Romům v Tarce jeho vytrvalost a pevná vůle neimponovaly, Milan se veřejně utvrzuje v tom, že on nastoupenou cestu konvertity zvládl.

25 Nahrávka 2012-09-09-01; v originále (překlad autor): *Tumen tiš phirenas ko Svedkove Jehovovi.*

V: No. A murdařila koja viera. (...) Imar preačhilan... V: Ta ná prečhilom, ale... pijav. Ta jon phende, hoj našminen... V: Na, nič mange na phende. (...) M: Ladž, bo pes ladžala, achalos, porušinel oda, so jon phenen. Jon phenen te pijes... amen tiž pijas peske, jekh, duj, trin, štar. Ale avka, hoj te na aves fejs mato a na sako džives, hej? Idž pijavas, adadžive pijava pale? A dennodenne, to už je alkohol ne? Alkoholictvo. Ta palis manuš korkoro peske phenela, našti odoj phirav... V: Mušinel peha te kerel sar te bojovat s tým že by přestal pomaly, ako keby fajčit. Mange kada ima na phenel nič, achalos? Varesave veci ihned odčhidžom. Zmeñindžom v živote but veci. No a varekaske džala polikes, varekaske džal jevkhar. O Del tut del brañica, pro časos. Oda časos te tut na viuživines, takže zbitočne palis te phirel. Jov phirlas phirlas, urobí daco a žadno visledkos. No a ty musíš mac, i sar tu keres napríklad škola. Hin tut o zkuški na? Či džas dureder či na. No te na džaba dureder, ta tut lena? Ta hej. Te kamel dureder, ta mušinel te pokročinel, na? Sar tut na bavinel, ta la prerušines na? Avka he kada. O Del na phenda ča adadžive, tajsa ima na mušines. Ov phendža každy deň, stále to robte. A o Svedkove Jehovovi palis na phučen, soske imar na phiren? V: Na... no, pijav, džanes, ta buter hrjechi kerav.

5.3 Milan a gádžovský svět

Výše už jsem naznačil, že role konvertity má pro Milana svůj význam jako další z jeho rolí s návazností na gádžovský svět. Jeho příběh lze konfrontovat s Hrustičovým závěrem, že větší potenciál konvertovat mají Romové žijící v integrovaném prostředí (Hrustič 2007: 196–197; viz výše). Milan v integrovaném prostředí nežije a navíc se podle několika málo výpovědí zástupců neromského obyvatelstva (mezi nimi i terénní sociální pracovnice) zdá, že Milanova konverze není pro Neromy v obci, se kterými se Milan stýká, příliš viditelná. Přesto, že má Milan ve srovnání s ostatními tarckými Romy větší vazby na gádžovský svět, většina jeho sociálních interakcí stále probíhá v rámci romské komunity. Spíše než jako překrývání stigmatizované identity pro interakci s gádži je v tomto případě možné konverzi vnímat jako akt, který má vypovídat směrem dovnitř komunity, protože Milanovi pomáhá zvyšovat jeho emicky vnímanou prestiž. S touto interpretací koresponduje i Milanova nízká náboženská aktivita (účast na náboženských setkáních, na životě sboru) v rámci sboru svědků Jehovových. Milan neodmítá svou etnickou identitu, resp. sociální prostředí, ani svým primárním prostředím není odmítaný. Konverzi používá jako způsob, jak potvrdit svoje vůdčí postavení v osadě a svou pozici prostředníka mezi romským a gádžovským světem. To, že je jediným místním konvertitou ke svědkům Jehovovým, je pro něj přijatelné právě proto, že díky tomu má v osadě vysoké postavení. Přesto lze v Milanově motivaci ke konverzi, respektive k setrvání v konverzi, sledovat podobné principy jako u Hrustičových integrovaných Romů. Milan sám tematizuje trans-etnický diskurs přítomný ve sboru svědků Jehovových:²⁶

„Gádžové, když šli do kostela, tak jim [Romům] říkali: ‚Brat, sestra‘. Ale když farár řekl: ‚Podajte si navzájom ruky. Pobožkajte sa. Privítaj svojho,‘ gádžové viděli Roma, obraceli se. A když šli z kostela, tak říkali, nadávali Romům do smradlavých, špinavých. Říkali: ‚Cigani, šmrdace. Fuj, dice het.‘ Takže Bůh je jenom v kostele, venku není? I keď, když mluvíme o Bohu. Není tady Bůh? Bůh je všude, nejen v kostele. Je keď tady, v prítomnosti. Takže to je o tom. A co já chodím ke svědkům Jehovovým, tak u nás je jiný a lepší princip. Tam ti nikdo neřekne: ‚Cigan čarný‘. Nebo: ‚Rom černý, hnusný.‘ Ne. Všichni ti budou říkat: ‚Brat, sestra.‘“²⁷

26 Jeho promluva se opět odehrává v rámci návštěvy jednoho z ne-konvertitů.

27 Nahrávka 2012-02-07-12, v originálu (překlad autor): *O gádže, sar džanas andre khangeri, ta phenenas lenge „brat, sestra“. Ale sar phenlas o rašaj: „Podajte si navzajem ruky. Pobožkajte sa. Privítaj svojho,“ o gore dikhenas Romes, ta pes obracinenas, a sar džabas andal e khangeri, ta phenenas, rakinenas le Romenge aro khandune, melale. Phenenas: „Cigani, šmrdace. Fuj, dice het.“ Taže o Del hin ča andre khangeri, avri nane o Del? The akanak, te vakeres pal o Del. Nane kade o Del? Boh je švadzi, nie len v kosteli. Je teraz tu v prítomnosti. Taže je o tym. A so me phirav andro Jehova, taže u nas je inaši a lepší princip. Kodoj tuke na phenla niko „Cigan čarny.“ Abo „Rom kalo, džungalo.“ Na. Sa phenena: „Brat, sestra.“*

Akt Milanovy konverze tak lze nahlížet i skrze teorii etnické stigmatizace a sociální deprivace. Hrustič²⁸ (2007: 187) uvádí: „Príslušnosť k náboženskej spoločnosti tak poskytuje kompenzáciu medzi subjektívne vnímaným hodnotením vlastného sociálneho postavenia a posudzovanou a askribovanou sociálnou či etnickou identitou rómskych aktérov konverzie.“ Uvedl jsem, že akt Milanovy konverze i výpovědi na ni navázané vypovídají především směrem dovnitř romské komunity, kde probíhá většina jeho sociálních interakcí. Bez ohledu na to, jak je jako Rom ve sboru svědků Jehovových vnímán, vypovídá v rámci romské komunity o tom, že ho gádžové přijímají jako rovnocenného, že má mezi nimi své místo. Fakt, že Milan usiluje o demonstraci svých dobrých vztahů v gádžovském světě, napovídá, že svoje etnické a sociální postavení vnímá jako určitý deficit. Stejné hodnocení takového postavení rovněž očekává od ostatních členů romské komunity. Konverze, v kontextu celé řady dalších zmíněných Milanových rolí, tak má být v jeho očekávání vnímána jako částečné vymanění se z nižšího sociálního a etnického statusu. Ze strany Milana pak nejde o pouhou hru s ostatními romskými aktéry, ale i o reálnou kompenzaci pro něj samého.

5.4 Milan v kontextu protisvětů

Ve své knize *Spoločný život* si Tzvetan Todorov klade otázku, co znamená, že je člověk společenská bytost. Vychází z přesvědčení, že lidská bytost je sama o sobě neúplná, potřebuje být dotvářena okolní společností. Člověk vyžaduje pozornost druhých, ideálně pozornost pozitivní – uznání (Todorov 1998: 19–38). Rovněž sociolog Peter L. Berger píše o „hlubokém lidském přání být akceptován“ (Berger 1991: 68). Člověk si volí takové prostředí, které o něm má dobré mínění – pokud je tedy v širší společnosti stigmatizován a je terčem negativně laděných předsudků, potřebuje „protiuznání v bezprostředním společenství“ (tamtéž: 90). V tomto kontextu píše Berger o protispolečnostech. Protispolečnost, nebo-li subsvět „existuje jako ostrov deviantních významů v moři své [myšleno *vlastní* – pozn. aut.] společnosti“ (tamtéž: 115).

O tyto teorie se opírá Jaroslav Skupnik, když na svět romské osady pohlíží právě jako na možný protisvět (srov. Skupnik 2007: 40, podle Berger 1991: 115), ve kterém se jeho aktérům dostává uznání v rámci jejich každodenního konání. Protisvět tak funguje jako alternativní svět k okolnímu světu gádžů, ve kterém se Romům uznání nedostává, naopak jsou jim gádži nastavována „negativní zrcadla“. Pokud bychom z této perspektivy nahlédli na situaci Milana, zjistíme, že do jisté míry figuruje ve dvou takových protisvětech (které jsou současně majoritní společnostmi nahlíženy jako deviantní, viz Berger 1991: 115): ve světě romské osady

28 Hrustič na tomto místě navazuje na teorie A. Holdena (2002: 43) a J. Beckforda (1975: 32).

a ve světě sboru svědků Jehovových. V romské osadě se odehrává drtivá většina Milanova každodenního života, Milan se však ve výpovědi o aktérech obou světů vyjadřuje jednoznačně ve prospěch bratrů a sester ve sboru svědků Jehovových.

„To oni jsou naši²⁹ bratři, ne ti, co mám tady. Zbytečně tady máš vlastního bratra. Že fakt to vidíš, jak se tam respektují. Nehádají se. Drží při sobě. Že táhneme za jedno lano. Rozumíš. Netáhne někdo doleva, druhý doprava, třetí do Kežmarku.“³⁰

Přesto, jak jsem výše naznačil, není Milan aktivním účastníkem pravidelných setkání ve sboru svědků Jehovových. Nedělní shromáždění navštěvuje zřídka, pravidelná setkání v týdnu³¹ pak téměř vůbec.³² V tom není třeba nutně spatřovat rozpor. Milanovu výpověď lze směrem ke mně, jakožto (gádžovskému) výzkumníkovi, vnímat jako demonstraci skutečnosti, že v Tarce je to on, který se realizuje ještě mimo svět romské osady. Tím nechci zpochybňovat Milanovo přesvědčení o jednotě a přátelském přijetí ve sboru svědků Jehovových. Sbor však nemůže být pro Milana plnohodnotnou alternativou k světu romské osady. Nepokryje všechny sféry každodenního života, který se pro něj dál odehrává v osadě. Udělat větší krok do světa sboru by mohlo znamenat oddálení se od světa osady. Osada zároveň znamená jistotu, zaručený protisvět, ve kterém má navíc Milan důležité postavení. Příslušnost ke sboru svědků Jehovových pak zůstává jako bonus občasné pozornosti a uznání v jiném protisvětě (který zároveň není romský!) a potvrzení jeho výsadního postavení. Když píše Berger o mechanismech sociální kontroly ve společnosti, připomíná, že jedním z jejích aspektů „je fakt, že je často založena na podvodných požadavcích. [...] Malý chlapec může mít nemalou kontrolu nad svými vrstevníky tak, že má velkého bratra, který může být zavolán, když je potřeba, aby zbil případné protivníky. Když takový bratr chybí, je však možné si jej vymyslet.“ (Berger 1991: 68–69). Není mým cílem redukovat Milanovu konverzi na pouhý sociální podvod. Na celé výše uvedené situaci lze však sledovat momenty, které s Bergerovým tvrzením souvisí. Milan figuruje ve dvou odlišných protisvětích, přičemž příslušnost ke společenství svědků Jehovových má být nástrojem pro potvrzení kontaktu s gádžovským světem pro aktéry protisvěta

29 Milan zde vypovídá jménem vlastní nukleární rodiny.

30 Nahrávka 2012-09-10-01; v originále (překlad autor): *Jon amare phrala hine, na kale, so man bin kadi. Hjaba hin tut vlastno phral kadi. Že fakt to vidíš, že rešpektinen pes. Na halasinen pes. Likerel pes sako jekh. Že táhame za jedno lano. Achałos. Na cirdel vareko doľava, druhý doprava, trecí do Kežmarku.*

31 V rámci všech sborů svědků Jehovových se během týdenního cyklu odehrává pět pravidelných aktivit: nedělní shromáždění (1); přednáška a čtení Strážné věže (2); úterní teokratická škola (3) a interní sborové shromáždění (4); setkání menších studijních skupin (5) (Hrustič 2007: 66).

32 Je třeba opět upozornit, že vycházím z omezeného terénního výzkumu, který sestával z pěti týdenních pobytů. Setkání sboru během týdne Milan po dobu mých návštěv nenavštěvoval vůbec a ani o nich nemluvil. Nedělní shromáždění pak navštívil dvakrát z pěti příležitostí. Z mého pozorování Milanova chování ve sboru i členů sboru směrem k Milanovi však bylo možné usoudit, že zcela nežije sborovým životem.

romské osady. Pro Milanovo postavení v osadě je tak důležité, aby společenství svědků Jehovových nebylo příslušníky romské komunity v Tarce vnímáno jako další možný subsvět – „ostrov deviantních významů“, ale plnohodnotná součást gádžovského světa jako takového.

5.5 Interakce v rámci osady

V osadě Milan každodenně interaguje s Romy odlišných vyznání, než které deklaruje on sám, jakožto osamocený konvertita ke svědkům Jehovovým. Stýká se zde převážně s Romy, kteří se aktivně nehlásí k žádné denominaci a žijí život, jenž Milan sám pro sebe zavrhl. Na druhé straně se ale stýká také s konvertity k letniční církvi, kteří se podle něj rovněž vydali na špatnou cestu. Svědkové Jehovovi kromě jiného apelují na své přívržence, aby omezili či přímo přerušili kontakt s lidmi odlišného vyznání.³³ Pokud má být prostorem pro Milanovu seberealizaci nadále komunita tarckých Romů, musí se Milan s uvedenými rozpory vyrovnat.

V rozhovoru se mnou Milan konflikty s ostatními Romy v osadě odmítá. Směrem k potenciálnímu konfliktu s požadavky svojí církve si bere na pomoc Boží slovo.

„Boh je sudca, nie ja, ja nesúdím nikoho. Ja len musím odpúšťať, lebo keď nebudem odpúšťať, tak mi ani Boh neodpustí. Ako môžeš milovať Boha, keď svojho brata nemiluješ.“³⁴

Milan deklaruje nekonfliktní soužití Romů v osadě, zároveň se však utvrzuje v tom, že jedná podle správnosti biblického učení, o které se opírá. Milan balancuje mezi rolemi, které jsou pro něj důležité.

Když jsme o Velikonoční neděli seděli s Milanem a dalšími muži u jeho bratra, rozlil Milanův bratr všem vodu a pronesl přípitek na oslavu Ježíšova vzkříšení. Milan se zarazil a upozornil na to, že na tohle rozhodně nepřipijí.³⁵ Přitukl si s ostatními s tím, že to pro něj není speciální příležitost, ale popíjení jako každé jiné. Ostatní nechali jeho poznámku bez povšimnutí.

Milan tak zde vystupuje jako člen komunity (resp. člen širší rodiny), nevydělává se – když jeho bratr s dalšími pije, napije se taky. Zároveň si ale udržuje svou roli konvertity, kterou, jak jsem uvedl výše, komunikuje především dovnitř komunity. Jeho poznámka při přípitku neměla vyvolat diskusi o slavení Velikonoc, které svědkové Jehovovi neuznávají. Milan skrze ni potvrdil zavržení zvyků ze života před konverzí a veřejně svoji konverzi připomněl.

33 Milan zatím jako nepokřtěný konvertita (tedy člověk „na cestě ke křtu“) nespadá pod kontrolu starších sboru, a není tedy vnímán jako řádný svědek. V tomto směru tak má možnost relativně neomezeného působení v osadě.

34 Nahrávka 2012-09-10-01.

Konflikty Milana s jeho okolím vyplývající z jejich odlišného vyznání se omezují na „teologické spory“ (zejména s konvertity k letniční církvi) vycházející ze základních tezí učení svědků Jehovových, kterými se vymezují od jiných církví ukotvených v křesťanské tradici. Těmi jsou: důraz na jediné správné pojmenování Boha – *Jehova*, odmítání trojičního učení a institutu placeného duchovního. Právě tato tři témata se v diskuzích objevují.

„Část Romů jsou katolíci, část je v té nové víře, co jsou křesťani. Říkám jim o tom. Nechtějí to slyšet, říkají to, co se říká v kostele, že Ježíš je Bůh. Ale já říkám jedno, já neříkám, že Ježíš není nic, Ježíš je Boží syn. Je prostředník. My říkáme, že je to i král, ale není to všemohoucí Bůh. Všemohoucí je jeho otec a jeho otec má i jméno.“³⁶

Milan si však dává pozor na to, aby diskuse nepřecházely do větší hádky. Při náznacích přerodu výměny názorů v mezilidský konflikt Milan diskusi smířlivě ukončí. Zároveň zřídka tematizuje v interakci s druhými praktické aspekty věrouky. Nevystupuje tak jako mravokárce, který by druhé programově poučoval, že nemají kouřit, nemají se opíjet atd.³⁷

Milan tedy deklaruje absenci mezidenominačních konfliktů v osadě, zároveň se v rámci osady chová tak, aby je nevyvolával. Nemůže si dovolit vymezit se vůči všem „nekonvertitům“ v osadě z hlediska „svého“ vyznání. Musel by se tak totiž vymezit prakticky vůči všem lidem, se kterými probíhá drtivá část jeho každodenních interakcí. Navíc v situaci, kdy nemá vidinu alternativního prostoru, ve kterém by mohla probíhat jeho plnohodnotná seberealizace.

Závěr

Na příběhu Milana jsem poukázal na různé aspekty role konvertity, které mají význam pro status jedince a sociální interakce v rámci zkoumané romské osady. Akt konverze má totiž v tomto případě význam především směrem dovnitř komunity Romů, kde je zároveň utvářen. Svědčením o konverzi je konverze samotná nejen vytvářena, ale je zároveň budována síť aktérů a vztahů, která jedince v jeho roli konvertity udržuje. Totiž: „[t]otožnosti jsou vytvářeny sociálně. Musí být také sociálně udržovány, a to stále a trvale.“ (Berger 1991: 89). V uvedeném příkladu lze do sítě aktérů kolem Milana jako konvertity k svědkům Jehovovým zahrnout jeho vlastní nukleární rodinu, konvertity k letniční církvi, nekonvertity (tradiční

35 Svědkové Jehovovi neslaví Velikonoce, oproti ostatním denominacím neuznávají trojjedinnost Boha, Ježíšovu Boží podstatu (Scotland 2006: 42).

36 Nahrávka 2012-02-08-09; překlad: *Jepaš Roma hin katolika, jepaš hin kadi nevi vjera, so hine krestaňa. Vakerav lenge pal ada. Na kamen te šunel, jon avka vakeren sar andre khangeri, že o Ježíš hino o Del. Ale me phenav jekh, me na phenav, hoj o Ježíš nič, o Ježíš hino Boží syn. Je prostředník. Amen phenas hino he krališ, ale o Del všemohuco nane. Všemohuco hino leskro dad, a leskro dad, les hin he o menos.*

37 Svědkové Jehovovi zcela odmítají kouření cigaret, alkohol mohou pít v malé míře (Scotland 2006: 42).

katolíky), konvertity ke svědkům Jehovovým v zahraničí a nakonec i mě jako výzkumníka. Akt konverze funguje směrem dovnitř komunity jako potvrzení kontaktu s prestižně vnímaným gádžovským světem. Nelze jej jednoduše považovat za signál pro gádžovské obyvatelstvo svědčící o vymanění se z (etnicky a sociálně definovaného) nižšího statusového postavení. Přesto však může mít takto chápáná konverze co do činění s teorií etnické stigmatizace a sociální deprivace. Pokud totiž konvertita demonstruje bližší vazby na gádžovský svět a očekává, že tyto vazby zajistí (resp. potvrdí) vyšší status v rámci komunity, vyplývá z toho, že reflektuje vnímání gádžovského světa jako statusově vyššího/prestižnějšího. Jednak jej tak vnímá on sám, ale především takové vnímání předpokládá i u ostatních členů romské komunity. Konverze zde tedy nefunguje jako prostředek úniku ze světa romské komunity, ale jako nástroj k potvrzení postavení ve světě, který mu zároveň přináší každodenní uznání a jistoty. V rámci emické perspektivy se navíc konvertita utvrzuje ve vědomí, že vytrval na konverzní cestě ke kvalitnějšímu životu.

Uvedl jsem různé aspekty širšího souboru (jistě i duchovních!) motivací k setrvání v konverzi, které zapadají do situace konkrétního konvertity – jeho postavení v osadě, ve vesnici, i směrem ke sboru svědků Jehovových. Nerad bych totiž zároveň samotnou konverzi zjednodušil a prezentoval pouze jako nástroj k potvrzení vlastního postavení v romské komunitě.

Literatura

- ANDERSON, Allan. 2004. *An Introduction to Pentecostalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BECKFORD, James A. 1975. *The Triumph of Prophecy – A Sociological Study of Jehovah's Witnesses*. Oxford: Blackwell.
- BERGER, Peter, L. 1991. *Pozvání do sociologie*. Praha: Správa sociálního řízení FMO.
- GAY Y BLASCO, Paloma. 2007. Cikánské/Romské diaspory. Komparativní analýza. In: BUDILOVÁ, L. – JAKOUBEK, M. (eds.). *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň: Dryada. (originál: GAY y BLASCO, P. 2002, Gypsy/Roma diasporas. A comparative perspective. In: *Social Anthropology*, 10(2) 173–188).
- HOLDEN, Andrew. 2002. *Jehovah's Witnesses – Portrait of a Contemporary Religious Movement*. London: Routledge.
- HRUSTIČ, Tomáš. 2007. *Náboženské konverzie Rómov vo východnom Zemplíne v spektre interpretácií*. Dizertační práce. Bratislava: FF Univerzity Komenského v Bratislave.
- HRUSTIČ, Tomáš. 2010a. Faktory ovplyvňujúce náboženské konverzie Rómov. In: *Slovenský národopis*. 58/3, s. 306–322.
- HRUSTIČ, Tomáš. 2010b. My nemáme rozdielov. Diskurz o etnicite a identite rómskych a nerómskych svedkov Jehovových na východnom Slovensku. In: *Romano džaniben*, 2/2010, 27–43.
- HRUSTIČOVÁ, Ludmila. 2013. *Stratégie náboženských organizácií posobiacich medzi Rómami. Prípadová štúdia charizmatického spoločenstva z východného Slovenska*. Dizertační práce. Nitra: FF Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1999. Několik poznámek k hodnotám Romů. In: *Romové v České republice 1945–89*. Praha: Socioklub. s. 16–66.
- KOVÁČ, Milan – MANN, Arne B. 2003. Rómovia a viera. In: KOVÁČ, M. – MANN, A. B. (eds.). *Boh všetko vidí – duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos. s. 9–14.
- ORT, Jan. 2014. Působení Svědků Jehovových v romské osadě na východním Slovensku: případová studie. Bakalářská práce. Praha: Seminář romistiky, ÚJCA FF UK.
- PODOLINSKÁ, Tatiana. 2003. Boh medzi vojnovými plotmi. Náboženská polarizácia v rómskej kolónii v Plaveckom Štvrtku. In: KOVÁČ, M. – MANN, A. B. (eds.). *Boh všetko vidí – duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, s. 147–192.
- PODOLINSKÁ, Tatiana. 2009. „Nová“ rómska duchovná identita. Charizmatické hnutia medzi Rómami na Slovensku. In: KILIÁNOVÁ, G. – KOWALSKÁ, E. – KREKOVIČOVÁ, E. (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti: konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda. s. 175–216.

- PODOLINSKÁ, Tatiana – HRUSTIČ, Tomáš. 2010a: *Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava: ÚEt SAV.
- PODOLINSKÁ, Tatiana 2014. Questioning the theory of deprivation: Pentecostal Roma in Slovakia. In: THURFJELL, D. – MARSH, A. (eds.). *Romani Pentecostalism. Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang International Academic Publishers, s. 84–101.
- RAMBO, Lewis – FARHADIAN Charles E.. 1999. Converting –Stages of Religious Change. In: LAMB, Ch. – BRYANT, D. (eds.). *Religious Conversion: Contemporary Practices and Controversies*. London: Cassel, s. 23–34.
- RIPKA, Štěpán. 2013. Znovuzrození křesťané v pasti: svědectví v sociálním výzkumu. In: STÖCKELOVÁ, T. – ABU GHOSH, Y. *Etnografie. Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 148–174.
- RIPKA, Štěpán. 2014. *"We Were Not So Bad Before, You Know..."*. *Autonomy and Conversions among Roma in Márov*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií; University of Bayreuth, Faculty of Cultural Studies.
- SKUPNIK, Jaroslav. 2007. Světy se zrcadlem. In: *Sociologický časopis*. 43/1: 133–147.
- SLAVKOVÁ, Magdalena. 2014. Prestige and Identity Construction among Pentecostal Gypsies in Bulgaria. In: THURFJELL, D. – MARSH, A. (eds.). *Romani Pentecostalism. Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang International Academic Publishers, s. 59–72.
- SCOTLAND, Nigel. 2006. Svědkové Jehovovi. In: PARTRIDGE, Ch. H. – VOJTÍŠEK, Z. (eds.). *Encyklopedie nových náboženství: nová náboženská hnutí, sekty a alternativní spiritualita*. Praha: Knižní klub, s. 40–42.
- THURFJELL, David –MARSH, Adrian (eds.). 2014. *Romani Pentecostalism. Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang International Academic Publishers.
- TODOROV, Tzvetan. 1998. *Spoločný život*. Bratislava: Slovensky spisovateľ.
- VOJTÍŠEK, Zdeněk. 2006. Předmluva. In: PARTRIDGE, Ch. H. – VOJTÍŠEK, Z. (eds.). *Encyklopedie nových náboženství: nová náboženská hnutí, sekty a alternativní spiritualita*. Praha: Knižní klub, s. 10–13.

Použité nahrávky z archivu Semináře romistiky FF UK

2012-02-07-12,
 2012-02-08-09,
 2012-09-09-01,
 2012-09-10-01,
 2013-03-28-01.